

Het Europees Grondwettelijk Verdrag: kroniek van een taalkloof

BART DEFRANCQ EN GREET VAN LAECKE

Er wordt sinds begin 2007 druk onderhandeld onder Europese staatshoofden en regeringsleiders over een oplossing voor de crisis die het Franse en Nederlandse 'nee' tegen het Grondwettelijk Verdrag hebben veroorzaakt. In deze bijdrage bekijken we het fiasco van 2005 vanuit een taalkundig perspectief: een ruim aandeel van de kiezers blijkt namelijk zijn stemgedrag te hebben laten beïnvloeden door de (on)leesbaarheid van de grondwettekst. We gaan op twee manieren na of er daadwerkelijk een taalkloof bestaat tussen de formulering van de grondwettekst en het lees-

baarheidsniveau dat de gemiddelde bevolking in Nederland, Frankrijk en België aankan. De resultaten zijn ontluisterend.

Korte historische achtergrond

De Europese Unie kampt sinds mei 2005 met de diepste politieke crisis die zij of een van de Gemeenschappen die haar zijn voorafgegaan ooit heeft gekend. De afwijzing door de Franse en Nederlandse bevolking van het Grondwettelijk Verdrag (GV) is daar de hoofd-oorzaak van. Nooit eerder heeft een zo belangrijk deel van de EU-bevolking zich tegen een nieuwe fase van de Europese staatsvorming uitgesproken. De dagen en weken na de referenda regende het letterlijk analyses en interpretaties van de resultaten. De algemene teneur daarvan was dat niet het Grondwettelijk Verdrag was weggestemd, maar wel de regeringen die het in de campagne hadden verdedigd. De schampere opmerkingen van Karel De Gucht aan het adres van de Nederlandse premier in dit verband (juni 2005) leidden zelfs even tot een diplomatiek relletje.

Los van alle politieke en diplomatieke overwegingen is de fundamentele vraag of de verklaring voor het fiasco wel juist is. Er zitten namelijk een aantal ongerijmdheden in de redenering: (1) De evolutie van de IPSOS-populariteitspoll over de Franse regering is tussen april 2005 en juni 2005 uitgesproken positief: er is een scherpe terugval van de ontevredenheid (van > 70% naar < 40%) en een bescheiden vooruitgang van de tevredenheid; (2) De uitslag van het Spaanse referendum over het GV was uitgesproken positief ondanks een scherpe terugval van het vertrouwen in eerste minister Zapatero in dezelfde periode (van 67% naar 49%, cijfers van CIS, februari-maart 2005). Het lijkt er met andere woorden sterk op dat kiezers wel degelijk een onderscheid maken tussen een Europees referendum en de nationale politiek.

Wat schort er dan wel? Een aantal enquêtes die net na de referenda in Frankrijk en Nederland uitgevoerd zijn en waarvan de resultaten opgenomen zijn in de Flash-Eurobarometers 171 en 172, leveren een begin van antwoord op die vraag. Wat een doorsneetaalkundige daarin onmiddellijk opvalt, is het vrij aanzienlijke aantal ondervraagden dat de kwaliteit van de tekst noemt als een van de redenen of de belangrijkste reden voor het wegblijven bij de stemming of voor een neen-stem. 60% van de Franse ondervraagden vermeldt de complexiteit van de tekst als een van de redenen voor het wegblijven bij de stemming; 26% van de Nederlandse ondervraagden vindt het de belangrijkste reden. Voor 12% van de Fransen is de complexiteit van de tekst een van de redenen voor een neen-stem, terwijl dat voor 5% van de Nederlanders de belangrijkste reden is. Er blijkt dus een – op zijn minst subjectieve – taalkloof te bestaan tussen de auteurs van het GV en de kiezers in beide landen.

De ambities van die auteurs waren nochtans anders. Valérie Giscard d'Estaing, voorzitter van de Conventie die de eerste proeve van GV zou opstellen, verwoordde het als volgt in zijn openingsrede van 26 februari 2002:

'Nous devons répondre à la demande de simplification des Traités, en vue de parvenir à un Traité unique, lisible par tous et compréhensible pour tous.'

Zoals hij later zou preciseren, betekent 'tous' elke burger die volledig middelbaar onderwijs heeft genoten. Naar eigen zeggen was hij daar na afloop zelfs in geslaagd. Zo stelde hij in een toespraak aan de Ecole militaire op 17 maart 2005:

'C'est un texte facilement lisible, limpide et assez joliment écrit: je le dis d'autant plus aisément que c'est moi qui l'ai rédigé.'

Als we even de potentiële ironie uit dit citaat wegdenken, illustreert Giscard d'Estaing's uitlating perfect het onderhand tot een cliché verworden idee dat de politieke elite – de Franse bij uitstek – het contact verloren heeft met de man en de vrouw in de straat. Tenzij men aanneemt dat het oordeel van de man en de vrouw in de straat over het taalgebruik van het GV gewoon fout is, een overtrokken reactie van een verwend en verzuurd segment van de samenleving, een karikatuur waar politici zich wel eens aan bezondigen. Cliché tegen karikatuur: alleen een wetenschappelijke benadering van het onderwerp lijkt hier raad te kunnen brengen.

Een tweesporenonderzoek naar leesbaarheid: objectief meetbare gegevens

Verscheidene studies suggereren dat leesbaarheid op een objectieve manier gemeten kan worden aan de hand van een aantal specifieke tekstparameters. Sommige daarvan gaan terug tot de jaren 20 van de vorige eeuw en het domein heeft sindsdien een zodanige bloei gekend dat het aantal wiskundige modellen van tekstanalyse nog nauwelijks te overzien is. We zullen ons in deze korte bespreking dan ook beperken tot twee van de bekendste.

Leesbaarheidsformules baseren zich op steeds terugkerende parameters. Sommige modellen hanteren daarvoor de gebruikte woordenschat als belangrijkste indicator. Bepaalde woorden zijn namelijk frequenter, herkenbaarder, wat een positief effect op de verstaanbaarheid van een tekst heeft. Leesbaarheidsformules geba-

seerd op woordenschat hebben het nadeel dat ze een omslachtige inventarisatie van het lexicon van de individuele talen vergen. Een van de eerste inventarissen voor leesbaarheidsonderzoek was die van Thorndike, een Amerikaanse taalkundige die in 1921 een woordenlijst van 10 000 woorden publiceerde, die in de daarop volgende jaren werd uitgebreid tot 30 000 woorden. Zijn onderzoek had vooral toepassingen in het onderwijs.

Andere leesbaarheidsformules gebruiken de woordlengte (het aantal lettergrepen of het aantal letters) of de zinslengte (bijvoorbeeld het aantal lettergrepen per zin) als parameters. Deze parameters gaan terug op het principe dat een lezer van nature lui is: bij de lectuur van een tekst doet hij het liefst zo weinig mogelijk inspanning en elk obstakel kan leiden tot het afhaken van de minder gemotiveerde lezer. De vaakst toegepaste en best gecontroleerde formule is de formule van Flesch, die bijvoorbeeld ook in Microsoft Word wordt gebruikt als leidraad bij het opstellen van documenten:

$$\text{Leesbaarheid} = 206\,835 - (1\,015 * \text{ASL}) - (84.6 * \text{ASW})$$

ASL staat voor 'Average Sentence Length' en ASW voor 'Average Number of Syllables per Word'. De parameters verschillen enigszins van taal tot taal. Dit is in hoofdzaak te wijten aan verschillende woordsamenstellingsprincipes en spellingen.

Het resultaat van een berekening op basis van de formule van Flesch wordt afgemeten ten opzichte van een representatieve tabel:

Reading Ease Score	Style / Description	Type of Magazine
0 to 30	Very Difficult	Scientific
30 to 50	Difficult	Academic
50 to 60	Fairly Difficult	Quality
60 to 70	Standard	Digests
70 to 80	Fairly Easy	Slick fiction
80 to 90	Easy	Pulp Fiction
90 to 100	Very Easy	Comics

Als het de bedoeling is dat een tekst toegankelijk is voor een breed segment van een taalgemeenschap, zou de leesbaarheidsscore idealiter tussen 60 en 70 moeten schommelen. Nochtans heeft de meerderheid van de bevolking een leesniveau dat onder dit gemiddelde ligt.

Toegepast op het GV, levert de Flesch-formule enkele opmerkelijke resultaten op. Voor het onderzoek werden vijf fragmenten bij wijze van steekproef geselecteerd uit de Nederlandse en de Franse versies van het Verdrag: twee uit het eerste deel (algemene principes), twee uit het tweede deel (grondwettelijk charter) en één uit het derde deel (geamendeerd Verdrag van Nice). Drie van de vijf fragmenten halen een score tussen 0 en 30, wat inhoudt dat ze extreem moeilijk zijn en hoofdzakelijk bestemd voor een academisch publiek. Eén fragment uit het eerste deel en één uit het tweede deel, dat door de politici die we geïnterviewd hebben, bestempeld wordt als ‘gemakkelijk’, hebben een leesbaarheidsniveau tussen 30 en 50. Volgens de Flesch-formule zijn die dus maar *gewoon* moeilijk. Uit de analyse blijkt dat het vooral het derde deel is dat alle normen van leesbaarheid overschrijdt. Dit deel werd trouwens niet echt door de Conventie zelf onder handen genomen. Het is een noodzakelijk deel, dat bepalingen uit alle verdragen bevat en het GV rechtsgeldig maakt.

Als we deze gegevens mogen geloven, lijkt het er sterk op dat de auteurs van het GV de ambities van hun voorzitter niet hebben waargemaakt: het GV is slechts voor een marginale fractie van de bevolking toegankelijk en de klachten over de complexiteit van de tekst die uit de Eurobarometer naar voren komen, lijken terecht.

Een tweesporenonderzoek naar leesbaarheid: een sociolinguïstische benadering

De uitkomst van de gegevensanalyse mag dan wel duidelijk zijn, het is altijd aangewezen om die met een onderzoek op het terrein aan te vullen. Daartoe is een enquête opgesteld die aan een beperkt staal van de Nederlandse, Franse en Belgische bevolking is voorgelegd. De enquête omvat, behalve een bescheiden opinieonderzoek, een twintigtal klassieke begripsvragen over een reeks geselecteerde fragmenten uit het GV. De verwerking van deze resultaten is nog aan de gang, maar de voorlopige resultaten bevestigen in elk geval al het belang van de twee parameters die in de leesbaarheidsanalyses gehanteerd worden. Gespecialiseerde woordenschat hindert duidelijk het begrip: wanneer Nederlandse vrijwilligers wordt gevraagd of het weglaten van ‘reproductief’ in ‘reproductief klonen’ (Art. 63) een invloed heeft op de betekenis van de zin, geeft een grote meerderheid aan het antwoord schuldig te blijven of geen verschil te merken. Ook grammaticale complexiteit heeft een grote negatieve impact: complexe zinstructuren met een of meer bijzinnen scoren beduidend slechter dan vragen die betrekking hebben op enkelvoudige zinnen. Dit lijkt op het eerste gezicht een triviale vaststelling, maar er zijn redenen om aan te nemen dat de lage scores niet alleen het resultaat zijn van de complexiteit van de zinnen, maar ook van de zeer specifieke bind-

woorden die gebruikt worden om het semantische verband tussen de deelzinnen uit te drukken. Het valt bijvoorbeeld op dat slechts een minderheid van de vrijwilligers een correcte interpretatie aan het bindwoord ‘met name’ geeft. Academici scoren overigens op deze twee punten niet echt beter dan korter opgeleiden.

Conclusie

De twee benaderingen van leesbaarheid leveren voorlopig gelijklopende resultaten op en die zijn weinig bemoedigend voor Jan, Jean, Juan, John... met de pet. Het Europees Grondwettelijk Verdrag is een tekst voor vakmensen, niet voor leken, alle goede bedoelingen van de auteurs ervan ten spijt. Nu de onderhandelingen over het lot van het GV volop aan de gang zijn, levert deze studie hopelijk een bijdrage aan een pleidooi voor een grondige herziening van de tekst, die de taalkloof tussen de juridische eisen van een dergelijk verdrag en de taalbeheersing van hen die hun mening erover moeten geven enigszins dicht.

En voor we het vergeten: de tekst van dit artikel haalt een score tussen 30 en 50 op de Flesch-test, best wel moeilijk dus...

Literatuur

- Thorndike, E.L. (1921), *The Teacher's Word Book*, Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University.
- Flesch, R. (1948), A New Readability Yardstick. In: *Journal of Applied Psychology*, 32, blz. 221-233.

Bart Defrancq is als doctor-assistent verbonden aan de Hogeschool Gent en als 'chargé de cours invité' aan de Université catholique de Louvain. Hij doet contrastief onderzoek naar onderschikking in het Frans, het Engels en het Nederlands, en naar terminologietrainingen aan de Europese instellingen.

e-mail: bart.defrancq@UGent.be

Greet Van Laecke volgt de 2de licentie Romaanse talen aan de Universiteit Gent.

e-mail: greet.vanlaecke@UGent.be